

ИФЛИНА ИЗЈАВА О ОТВОРЕНОМ ПРИСТУПУ (разјашњавање Ифлиног става и стратегије)^{1*}

Међународна федерација библиотечких удружења и институција (ИФЛА) посвећена је принципима слободе приступа информацијама и уверењу да је универзалан и равноправан приступ информацијама од кључног значаја за социјално, образовно, културно, демократско и економско благостање појединаца, заједница и организација.

Отворени приступ је устаљени термин за концепт, покрет и пословни модел чији је циљ обезбеђивање слободног приступа и поновног коришћења научних садржаја у форми истраживачких чланака, монографија, података и сродних врста грађе. Отворени приступ то омогућава заменом садашњих, устаљених пословних модела, у којима претплатник плаћа издање након објављивања, моделом у којем се читаоцима или њиховим институцијама приступ не наплаћује. Према томе, отворени приступ је кључна тема Ифлине информационе стратегије.

¹ Превод је настао у оквиру пројекта Народне библиотеке Србије „Информациони пунктови о ЕУ у библиотекама Србије“

Дефинисање отвореног приступа

Ифла је, најпре, потписала Берлинску декларацију о отвореном приступу научном знању. Ифла се придржава дефиниције отвореног приступа из Берлинске декларације и користиће је у комуникацији са јавношћу и различитим организацијама.**

Снажан нагласак на питању приступа

Ифла уважава да, осим отвореног приступа, постоји још неколико важних циљева који се односе на развој система научне и академске комуникације, као што су:

- спровођење система строге контроле научног квалитета;
- обезбеђивање дуготрајног очувања истраживачких информација;
- очување нецензурисаности;
- пружање услуга које су ефикасне и кориснички оријентисане;
- промовисање активности које подржавају информациону писменост;
- ширење протока информација и неопходне инфраструктуре која је основ за што већи приступ информацијама.

Постоји позитивна синергија између промовисања отвореног приступа и остваривања осталих кључних циљева, па Ифла подржава многобројне активности које се на њих односе. Међутим, то није исто што и отворени приступ, у смислу у којем је он овде дефинисан, нити од њега зависи. Ифла ће промовисати отворени приступ, са снажним нагласком на питању приступа.

Тренутни модел не гарантује приступ и није одржив

Како се брзина и количина објављених истраживања, у различитим облицима, брзо повећавају, тренутни доминантни модел научне комуникације – преко претплате на научне часописе – тешко је одржив и не функционише у интересу шире заједнице. Цена научних часописа расте великом брзином, без јасног и уједначеног односа између цене, квалитета и утицаја. Чак и најбогатија истраживачка библиотека не може да приушти куповину свих садржаја које потражују њен факултет и студенти.

Ситуација је још тежа у мањим факултетима и универзитетима, а углавном је неприхватљива у институцијама земаља у развоју, са строго ограниченим буџетима или без буџета. Постојеће развојне иницијативе, у одређеној мери, надокнађују недостатак приступа битним информацијама, али оне зависе од одлука издавача које се доносе једнострано.

Међу главним учесницима расте незадовољство. Аутори су забринути, јер њихови радови нису доступни свим колегама, не успевају да постигну опште признање којем теже и често настављају, чак и непотребно, да преносе ауторска права, чиме се ограничава коришћење и континуирана употреба њихових дела. Читаоци не могу да приступе свој научној литератури која им је потребна, због чега њихове истраживачке активности могу да буду мање ефикасне. Друштво у целини пати због неефикасних канала комуникације који спречавају иновације и развој. Широка распрострањеност размене истраживачких резултата суштинска је компонента државног улагања у науку. Бржа и распрострањенија размена знања подстиче унапређење науке, а то се јавности враћа у виду здравствених, економских и социјалних бољитака. Не чуди што су библиотекари међу најгласнијим заговорницима отвореног приступа.

Предности отвореног приступа

Омогућавање приступа истраживањима и истраживачким резултатима без финансијских, правних и техничких препрека има значајних предности. Истраживачи су на добитку због повећане видљивости, искоришћености и утицаја њихових дела. Отворени приступ доприноси бољој уочљивости истраживачких капацитета институција, а издавачима доноси најбољу могућу видљивост, повећава читаност и утицај садржаја; тиме се за истраживање обезбеђују далеко бољи услови. Отворени приступ унапређује проток знања у најширем смислу.

Отворени приступ и промена улоге библиотека

Захваљујући својој стручности и успостављању инфраструктуре, библиотеке играју суштинску улогу у развоју отвореног приступа, у стварању кориснички оријентисаних, високо квалитетних услуга, као и у обезбеђивању дугорочног приступа. Библиотекари су подржали отворени приступ потписивањем иницијатива и петиција. Поучили су наставно особље и

администраторе о развојном окружењу научне комуникације. Библиотеке су се удружиле са наставним особљем и менаџерима истраживања ради успостављања отворених репозиторијума, како би се наставном особљу и студентима омогућило да тамо похрањују резултате својих истраживања. Библиотекари су подржали уређивање и размену истраживачких података. Помогли су издавачима стручне литературе у објављивању часописа и књига о отвореном приступу и сарађивали су са наставним особљем у стварању приступачних образовних извора путем којих се обезбеђује квалитет дигиталног садржаја, његова поновна употреба и размена. Отворени приступ је, на тај начин, изменио профил академских и истраживачких библиотека. Националне библиотеке учествују у развоју националне политике отвореног приступа; према Светском извештају Ифле за 2010. годину, већина библиотекарских удружења подржава отворени приступ.

Промовисање отвореног приступа у сарадњи са међународним организацијама

Ифла ће сарађивати са међународним организацијама и форумима, као што су UN, UNESCO, WHO, WIPO,² WSIS³ и други, на промовисању и заговарању отвореног приступа истраживањима, образовним садржајима и културном наслеђу, финансиранима из јавних извора. Кроз контакте и сарадњу са овим организацијама, Ифла ће наглашавати да је отворени приступ, у пуном смислу тог појма, неопходан за напредак науке, за развој друштва и истинску друштвену одговорност. Отворени приступ ће обезбедити корисницима жељени приступ, а библиотекама да ојачају своју улогу, тако унапређујући глобално здравље и благостање.

Повезивање са покретом отвореног приступа

Отворени приступ истраживању, образовним садржајима и истраживачким подацима сада је већ глобални покрет. Многе организације раде на постизању овог циља. Ифла ће се повезати са овим организацијама, не кроз улагање додатних напора, већ кроз сарадњу.

² WIPO (World Intellectual Property Organization) – Светска организација за интелектуалну својину.

³ WSIS (World Summit on the Information Society) – Светски самит о информационом друштву.

Ифла ће успоставити партнерства и пружити подршку организацијама, програмима, иницијативама и услугама које промовишу отворени приступ, као што су, између осталих, SPARC⁴ (САД/Европа/Јапан), COAR,⁵ OASPA,⁶ *Bioline International* и DOAJ⁷.

Ифла ће припремити заједничке изјаве са овим организацијама.

Рад са чланицама Ифле

Отворени приступ је основни принцип Стратешког плана Ифле за период од 2010. до 2015. године, у коме се, на нивоу читаве организације, усваја приступ интеграције овог питања у Ифлине текуће и предложене активности.

Ифла ће саветовати своје чланице у следећим активностима:

- у промовисању отвореног приступа унутар националних политика;
- у подстицању чланова библиотека да промовишу отворени приступ у својим заједницама и спроводе мере за повећање његовог утицаја;
- у обогаћивању локалне и националне информационе инфраструктуре ради подстицања отвореног приступа;
- у пружању помоћи у раду на националним политикама о отвореном приступу знању, као и истраживањима и културном наслеђу, финансирањима из јавних извора;
- у подржавању организација, програма, иницијатива и услуга усмерених ка промоцији отвореног приступа.

У сарадњи са партнерима као што су SPARC, EIFL⁸ и LIBER,⁹ Ифла ће, за своје чланице, обезбедити промотивни материјал и практична упутства у складу са препорукама.

⁴ SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition) – Коалиција издавача научних публикација и академских ресурса.

⁵ COAR (Confederation of Open Access Repositories) – Конфедерација репозиторијума отвореног приступа.

⁶ OASPA (Open Access Scholarly Publishers Association) – Удружење издавача научних публикација отвореног приступа.

⁷ DOAJ (Directory of Open Access Journals) – Директоријум часописа отвореног приступа.

⁸ EIFL (Electronic Information for Libraries) – Електронске информације за библиотеке.

⁹ LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche) – Лига европских истраживачких библиотека.

Приступ Ифлиним издањима биће отворен

Ифла ће развити транзициони план у коме ће навести кораке које треба предузети како би се омогућио отворени приступ њеним издањима.

Подржао Управни одбор Ифле, 18. априла 2011. године.

Превела с енглеског и напомене дала Јелена Марковић
Редакција превода Ана Савић
Лектура Весна Тријић

* Резолуцијом Генералне скупштине Ифле, одржане 14. августа 2010. године, затражено је да Ифла дефинише свој став према отвореном приступу и да развије стратегију деловања. Стручни одбор је овај задатак поверио Радној групи председника за отворени приступ.

** „Дефинисање доприноса отвореном приступу
Установљавање отвореног приступа као сврсисходног поступка, у идеалним условима, захтева активну посвећеност сваког појединачног ствараоца научног знања и имаоца културног наслеђа. Допринос отвореном приступу подразумева оригиналне научне резултате, необрађене податке и метаподатке, изворне материјале, дигиталне приказе сликовних и графичких материјала, као и научни мултимедијални материјал. Допринос отвореном приступу мора да задовољи два услова:

1. аутори и носиоци права на такав допринос јамче свим корисницима, слободно, неопозиво и глобално право на приступ, као и дозволу да умноже, користе, дистрибуирају, преносе и јавно приказују њихова дела и да стварају и дистрибуирају изведена дела у било ком дигиталном облику, за било коју одговорну намену, под условом јасног приписивања ауторства (стандарди заједнице ће наставити да обезбеђују механизам за примену правилног приписивања ауторства и одговорну употребу објављених дела, што и сада чине), као и право на израду мањег броја штампаних примерака за личну употребу;

2. потпуне верзије дела и свих пратећих материјала, укључујући горенаведену дозволу, похрањују се у електронском облику (а тиме и објављују) бар у једном репозиторијуму, уз коришћење одговарајућих техничких стандарда (као што је протокол отворене архиве) које подржава и одржава нека академска институција, научно друштво, државна агенција или друга афирмисана организација која настоји да омогући отворени приступ, неограничену дистрибуцију, интероперабилност и дугорочно архивирање.“